

TO EDUCATE THE PRINCELY SCIONS OF MOLDAVIA AND WALLACHIA IN THE EARLY CENTURIES

Roxana Bianca Onică

PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: An incursion in time: The Romanian education system in data or a different approach! And now after an analysis of the documents I propose to offer the reader an alternate interpretation. Therefore let science and the pen slide and discover the history of school. Moldavia sitting at the confluence of the West and the Orient has been the theatre of long cultural fights. Catholic or Ortodoxî, Latin, Greeks have wanted to impose their own culture. Therefore the teaching of Romanians has often been in foreign language. So we can infer that the school was linked to the Church. Bishoprics, monasteries and churches were always schools where children learned to read, write and sing. It is said that "had been brought with disgust to the monastery from all over the country and also with disgust were appointed to education in order to teach them the secrets of the priests".

Keywords: Education, poor and orphans, children, social classes, noble ones, political power.

Istoria familiei medievale, include implicit istoria femeii și a conceptului de copilărie, înțeles în acele vremuri. Studiul în acest domeniu se realiza, până nu demult, cu ajutorul antropologiei istorice. Însă, treptat, a prins contur și antropologia juridică, dreptul familiei conținând diverse reglementări, demne de reperat în practică. Dar, ce sentimente sau trăiri îi încercau pe acei micuți la conștientizarea faptului că, undeva, într-o lume total inegală, ei dețineau un drept? Ce licăriri de autoritate se țeseau oare, în sufletul lor? Antropologia juridică face apel la două concepte fundamentale: legitimitatea și acordul actorilor sociali. Pe baza acestor două noțiuni esențiale, se va realiza o analiză a practicilor referitoare la copii și normele aplicate în ceea ce îi privește¹.

Așadar, progenitura poate constitui un bun, alături de patrimoniu sau zestre, bunuri care evidențiază dimensiunea axiologică a cuplului fericit². În epocă există diverse categorii de copii, în funcție de natura provenienței familiale, fie aceasta domnească, boierească sau obișnuită. În mentalitatea profund creștină medievală, este omniprezentă datoria de a oferi ajutor categoriilor defavorizate, celor atinși de o infirmitate de orice fel. Grijă comunității pentru copilul sărac sau orfan, este reliefată sub diverse aspecte. Instituția

¹ Violeta Barbu, Florina Manuela Constantin, Constanța Vintilă- Ghitulescu, Gheorghe Lazăr, Andreea- Roxana Iancu, *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, Editura Institutul Cultural Român, București, 2007, p. 13.

² Violeta Barbu, *De bono coniugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*, Editura Meridiane, București, 2003, p. 7-8.

domniei sau Biserica, se ocupă atât de creșterea și educarea acestor copii cât și de conservarea moștenirii părintești³, comportându-se ca un adevărat curator, pentru cei vitregiți de soartă.

În ceea ce privește Țările Române, este cert că domnii noștri sunt vădit preocupați de probleme societății și decid înființarea de așezăminte destinate copiilor (nou-născuți și cei abandonati). Aici, aceștia urmau să fie educați și formați pentru viață. O preocupare și mai mare, era pentru copiii cu adevărat defavorizați de soartă. Băieților li se oferea soluția catehizării iar fetele, erau ajutate să contracteze o căsătorie decentă⁴.

Spre deosebire de băieți, fetele orfane erau ținute sub tutelă până la căsătorie, iar castitatea fetelor era obligatorie. În același timp, pentru flăcăi, se manifestă o atitudine permissivă, în ceea ce priveau relațiile sexuale prenuțiale. Astfel, dacă o fată nu era virgină, nunta ei putea fi anulată, în spiritul și litera legii.

„Iar dacă fata și-a pătat cinstea greșindu-se cu altul, a doua zi mirele își cheamă rudele și le spune că și-a găsit mireasa necurată”⁵. Stigmatul vieții imorale o urmărea pretutindeni, căci se afla în situația de a pierde zestrea, fiind deposedată de bunurile proprii și spre rușinea întregii familii, era trimisă înapoi la părinți⁶. Fata, care greșește și este dovedită ca desfrânată sau chiar are un copil din flori, atunci este tunsă sau trebuie să umble ca femeile cu capul acoperit⁷.

Revenind la atributele domnului de ocrotitor și promotor al educației, mărturie, în acest sens, stă hrisovul domnesc dat de Grigore al II-lea Ghica, domnul Moldovei. Actul, demonstra interesul acestuia pentru educarea copiilor străini și săraci din toate orașele moldovenești (Roman, Rădăuți, Huși), nu numai din capitală: „în țara aceasta (...) iar prostimea cu totul se afla lipsită de podoabă învățături”.

Dar, după tradiția specifică, este menționat faptul că, în afară de școala domnească, existau centre de învățatură românească, atât în Iași cât și în toată Moldova. Aici erau pregătiți clerici și dascăli în limba poporului, căci limba românească, se impune în Biserică, înlocuind-o pe cea slavonă⁸. Un argument în plus, îl constituie faptul că, Nicolae Mavrocordat, vorbea mai multe limbi, printre care și latină, iar feciorul său, mort în 1720, știa să scrie elinește, românește, latinește, grecește, italienește și turcește.

Petru Șchiopu constituie, de ce nu, o excepție pentru că vorbea și citea grecește, scria cu litere chirilice și s-a îngrijit de educația fiului său, Ștefan. Acestuia îi aduce ca dascăl, pe călugărul Tudose Barbovski, din neam de moldoveni⁹. Petru Rareș, a folosit pentru instruirea copiilor săi pe Mitrofan, care a devenit episcop de Rădăuți, dar care nu avea pregătire de pedagog.

Un alt spirit luminat, Constantin Mavrocordat, cunoscător al civilizației apusene, nu numai că întărește școala greco-slavonă, dar adaugă și alte cursuri de latinește și arăpește, dând de știre mazililor să își aducă copiii la școală „*ca să învețe orice limbă le-ar fi voia, pentru ca să se afle oameni învățați și pe pământul Moldovei*”.

Așadar, instrucția gratuită va rămâne peste timp, drept o formă de milostenie,

³ Ligia Livadă-Cadeschi, *De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea*, Editura Nemira, București, 2001, p. 207-208.

⁴ *Ibidem*, p. 209.

⁵ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Gheorghe Guțu, București, 1973, p. 325-327.

⁶ Șarolta Solcan, *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*, Editura Universității din București, 2005, p. 10-13.

⁷ *Călători străini*, vol. VIII, p. 356.

⁸ Cătălina-Elena Iliescu (căs. Chelcu), *Cultura română în Moldova la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 2009, p. 22-30.

⁹ Ștefan S. Gorovei, *Cărturari insuficienți cunoscuți (de la hotarul veacurilor XVII-XVIII)*, în vol. *Un veac de aur în Moldova (1643-1743)*, Chișinău-București, 1996, p. 193-203.

oferită celor aflați în nevoie. Un alt exemplu, este conferit de hrisovul de reorganizare a învățământului din Țara Românească, emis de Alexandru Ipsilanti, în 1776. Prin acest document, emis de instituția domniei, un număr de 60 de copii lipsiți de mijloace, urmau să fie subvenționați în vederea educării. Aceștia aveau însă obligația, de a se evidenția la învățătură, în caz contrar, erau eliminați și înlocuiți: „școala nu este hrănitoare de săraci ci hrănitoare de învățătură și pentru aceasta pe cel ce are trebuință de învățătura îl hrănește”. Însă majoritatea copiilor din secolul al XVII-lea a rămas analfabetă știința de carte limitându-se la ceea ce Ion Neculce scria despre bătrânul Cantemir: „numai iscălitura învățase, de o făcea”¹⁰.

Nu trebuie să ignorăm faptul că educația se putea face și în cadrul familiei în măsura în care existau știutori de carte, copiii puteau beneficia de „erudiția” acestora sau de ce nu, se practica moda dascălilor plătiți. Regăsim două exemple edificatoare respectiv cel al lui Isac Tăutul din Bălinești îl luase „de fiu” pe nepotul său de văr primar, Pătrășcan, feciorul Tăutului logofăt, pe care l-a învățat carte¹¹. Maria, jupâneasa portarului Onciul Iurașcovici, mărturisea că, neavând „cuconi de trupul meu, socotit-am și am ținut pre ceastu cucon, anume Gavril Dobreanchi, feciorul lui Arsenie Dobreanchie, de mic în casa noastră și l-am dat și la învățătură”¹².

Pregătirea copiilor din familia domnească se bucura de ceva mai multă atenție, dar nici în această privință nu avem mărturii consistente. Cât despre surse pedagogice și tratate de educație, precum cele din Occident, nici nu poate fi vorba. Desfășurându-se pe trei direcții religioasă, morală și intelectuală și având o componentă teoretică și una practică, educația vlăstarelor domnești era menită să le deprindă pe acestea cu „datoriile unui bun conducător”, așa cum spune și mitropolitul Petru Movilă în sfaturile adresate fratelui său, Moise¹³. Pentru aceasta, fiii de domni, ca și fiii regilor din Apus, participau de timpuriu la ceremoniile din mediul aulic, la primirea unor soli, la exerciții militare, la judecăți și execuții.

Putem vorbi însă pentru spațiul Țărilor române despre un veritabil compendiu educativ, adică monumentală operă a *Învățăturilor*¹⁴, dedicată de Neagoe Basarab fiului său Teodosie. Nicolae Iorga descrie atmosfera în care au fost educate tinerele vlăstare domnești la Curtea Domnească după anul 1512, când Neagoe Basarab a ocupat tronul Țării Românești: „În palatul lui Neagoe și al Despinei, însă, copiii lor sunt crescuți în norme stricte bizantine ale Evului Mediu, în camere închise, supt îngrijirea deosebită și ideală a tatălui. Numele, al Marelui Teodosie, al lui Teodosie Caligraful de mai târziu, n-a fost ales cine știe cum - Teodosie nu s-a chemat nici un Domn al nostru”.

Un om foarte înțelept și învățat, care a iubit ca și alții să se îndestuleze cu învățătura, a fost, Grigore Alexandru Ghica. În timpul primei sale domnii, acesta ridică o nouă școală domnească din piatră, în apropierea mitropoliei. Astfel, toți copiii moldovenilor au putut învăța carte, cu mai multă ușurință¹⁵. De altfel, domnul nu se ocupă doar de școala din Iași, ci

¹⁰ Maria Magdalena Székely, *Moldova lui Dimitrie Cantemir și Descrierea ei*, în vol. *Dimitrie Cantemir. Perspective interdisciplinare*, coordonator Bogdan Crețu, Iași, 2012, p. 161-166.

¹¹ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XIV, nr. XXVIII, p. 24.

¹² Teodor Bălan, *Familia Onciul. Studii și documente*, Cernăuți, 1927, p. 50.

¹³ P. P. Panaitescu, *Petru Movilă*. Studii, ediție îngrijită, postfață, note și comentarii de Ștefan Sorin Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, 1996, p. 51-55.

¹⁴D. Zamfirescu, G. Mihăilă, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, 1970, p. 25-30; Studiu introductiv, *Învățăturile lui Neagoe Basarab Voevod către fiul său Teodosie Voevodă*, Fundația Culturală Regală Principele Carol, 1938, 2007, p. 15-43.

¹⁵ Constantin I. Andreescu, *Învățământul în Moldova în secolul XIX până la 1835*, în volumul *De la Academia Mihăileană la Liceul Național. 100 de ani (1835-1935)* Iași, 1936, p. 13.

înzestreză sau creează instituții de învățământ, în toată țara.

Pentru a beneficia de aceste privilegii, trebuia respectată o condiție, conform căreia, aceștia trebuiau să aibă vârsta de 7 ani și să fie „nobili”, adică fii de boieri căzuți în sărăcie. În nici un caz „mojici și țărani”, căci ei aveau la îndemână agricultura pentru a supraviețui¹⁶. Iată, milostenia, avea aripile închise și picioarele scurte, căci făcea, conștientă, loc discriminării: „*Că voi egalitate, dar nu pentru căței. Aceasta între noi adesea o vedem, Și numai cu cei mari egalitate vrem*”¹⁷.

În același timp de finanțarea gratuită a copiilor săraci, se ocupau și filantropii, care au înființat școli particulare, altele decât cele domnești deja existente. Aceste instituții de învățământ au fost întotdeauna rodul milei creștine pure, luând ființă pe lângă lăcașurile de cult, uneori ctitorul, fiind una și aceeași persoană cu binefăcătorul¹⁸.

Dăm astfel citire unor asemenea lăcașuri, din Țara Românească, fără a avea pretenția de a le fi inventariat pe toate: școala din Târgu Jiu, făcută pe cheltuiala stolnicului Dumitrache; școala schitului Mărculești, înființată de stonicul Dumitrache Hagi Marcu Rusăt; școala de la Cerneți a lui Hagi Iordache Severineanul, mort fără copii „pentru pomenirea sufletească”; școala de la Domnița Bălașa, ctitorită împreună cu soțul ei, Aga Manolache Lambrino, „de vreme ce din voia lui Dumnezeu, n-am avut parte a ne rămâne copii din trupul nostru, ca să fie moștenitori, după noi”¹⁹.

În Moldova însă, înmulțirea școlilor private, lovește în prestigiul mării școli domnești. Mitropolitul acuză concurența „școalelor osebite, a școalelor de pe laturi”, care împreună cu cele de pe la mănăstiri „spărgeau” școala domnească și sileau dascălii să plece în alte părți²⁰. Școala particulară considerată o cauză „mare și stricătoare” pricinuia „pustiire de ucenici școalei celei mari domnești”.

La o astfel de școală, respectiv cea din Rădășeni, se instruiseră și voievodul Ștefan Tomșa, pe vremea când „era copil mic și sărac”. În același timp, o școală asemănătoare este semnalată și la Calafendrești, Suceava. Aici, diacul Toader din Feldru se îngrijește de educația celor patru copii ai boierului Pătrașcu Ciogolea, logofătul lui Vasile Lupu²¹, care solicitase serviciile diacului pentru că „avem cuconi să ni-i învețe”²².

Fiii de domni, care țineau la prestigiul de „os domnesc”, nu puteau frecventa cursurile alături de copiii supușilor. Astfel, în casele lor se aduceau profesori particulari. Și ca să continuăm șirul de exemple, enumerate deja, mai precizăm: copiii lui Gheorghe Duca au fost educați de Spandoni; fii lui Constantin Cantemir au învățat cu greul Ieremia Cacavelea, iar, Anastasie Condoidi, a fost educator pentru copiii lui Dimitrie Cantemir²³.

În ceea ce privește educația băieților, chiar a celor din familii de vază, mai căutată și mai prețuită pare să fi fost slujba pe lângă alți boieri, eventual mai bogați și mai însemnați decât proprii părinți și apoi intrarea în categoria copiilor de casă de la curtea domnească.

¹⁶ Ligia Livadă- Cadeschi, *op. cit.*, p. 210.

¹⁷ Grigore Alexandrescu, *Fabule. Câinele și câțelul*.

¹⁸ Margaret L. King, *The School of Infancy: The Emergence of Mother as Teacher in Early Modern Times*, în vol. *The Renaissance in the Streets, Schools, and Studies. Essays in Honour of Paul F. Grendler*, edited by Konrad Eisenbichler and Nicholas Terpstra, Toronto, 2008, p. 43.

¹⁹ *Ibidem*, p. 211-212.

²⁰ Const. A. Stoide, *Contribuții la istoria învățământului în școlile din Iași*, în vol. *Contribuții la istoria învățământului românesc. Culegere de studii*, București, 1976, p. 92-102.

²¹ Ion Toderășcu, *De la Colegiul Vasilian la Academia Mihăileană*. Extras din *Istoria Universității din Iași* redactori responsabili Gh. Platon, V. Cristian, Editura Junimea, Iași, 1985, p. 9-10.

²² Nicolae Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, I, p. 54, nr. LXX; **Hurmuzaki-Iorga**, XV/2, p. 1009, nr. MDCCCCVI.

²³ *Ibidem*, p. 21-22.

Dimitrie Cantemir consemnează acest fapt în *Descripțio Moldaviae*, dar o mărturie în plus regăsim și în scrisoarea lui Mârza, fiul hotnogului de Costești, adresată unui logofăt rămas anonim: „să mă trimeț dumniata să fiu și un ficior dumitale, să-ți slujescu dumitale ca și alte slugi a dumitale, că am rămas sărac de părinți și sântu neînsurat și nu mă poci sprijini; de mă vei priimi dumneata, eu Ț-oi sluji dumitale cu svânta dreptate și Ț-oi dăru dumitale un loc de prisacă, cu casa gata și zămnic”²⁴.

Asemeni pajilor din Europa apuseană, copiii de casă îl însoțeau pe domn pretutindeni, în sala de judecată, la ceremoniile laice și la cele religioase, fiind datori să „facă slujbă” și să „stea la poruncă”. În alaiul princiar, prezența copiilor de casă era obligatorie: ei mergeau înaintea domnului, alături de purtătorii de steaguri, de surle și de trâmbițe. În biserică, „stăteau întotdeauna în picioare în cele două abside. În absida din dreapta, ei cântau grecește și în cea din stânga pe românește”. Dădeau răspunsul „Doamne, miluiește” și rosteau *polihronion*-ul pentru domn, doamnă și copiii lor²⁵.

De asemenea, aceasta „ucenicie socială” deschidea copiilor perspectiva ocupării în viitor a unor dregătorii, dacă nu chiar accederea la tron, cum s-a întâmplat cu Gheorghe Duca, despre care Ion Neculce spunea că, „viindu aici în țară de copil, au slujit la Vasilie vodă în casă și la alți domni, pân-au agiunsu la boerie maré”. Afirmția cronicarului este susținută de un document din vremea lui Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu, în care se arată că Duca „a slujit din tinerețea lui în casa” părintelui domnului. Gligorie (Gligorașco) Rusu spătarul, fiu de boier, slujise și el lui Vasile Lupu, „din tinerețili lui șe den copchilărie lui”²⁶.

În familiile boierești, știința de carte, era tot mai apreciată, odată cu trecerea timpului și printre fete. În timp ce părinții din familiile de rând formau niște gospodine desăvârșite, domnițele fuseseră remarcate pentru cultura lor. În secolul al XVII-lea, femeii ca Elina²⁷, din familia Udriște, ulterior viitoarea doamnă a lui Matei Basarab, sau fetele lui Vasile Lupu, s-au remarcat prin cunoștințele lor dobândite în familie²⁸.

Despre joaca copiilor știm foarte puțin, iar despre educație încă și mai puțin. Iar în ambele cazuri, când vine vorba de informațiile din surse, băieții ies în evidență, vorbindu-se prea puțin de fete. Probabil că mamele își învățau fetele un set de rugăciuni încă din copilărie, iar în familiile cu o situație socială și materială mai bună le învățau și să citească. Deși fetele erau măritate foarte devreme, existau cazuri în care acestea rămâneau în propria familie pentru mai mulți ani. În zonele rurale, nu era ceva neobișnuit ca fetele să rămână cu părinții, mai ales când mamele rămăseseră văduve. În acest caz, fetele adolescente deveneau un element esențial în capacitatea de muncă și supraviețuire a familiei. În schimb, în societățile urbane puține fete rămâneau acasă și, dacă nu se căsătoreau, erau trimise să muncească la o altă familie. Un venețian care a petrecut ceva timp la Londra la sfârșitul secolului al XV-lea povestea următoarele:

” [...] După ce îi țin acasă până la vârsta de 7 sau 9 ani cel mai târziu, părinții îi duc, atât pe fete, cât și pe băieți, să muncească în casele altor oameni, pentru alți 7 sau 9 ani. Acești așa-ziși ucenici, în acei ani, fac muncile cele mai servile, și puțini sunt exceptați de la această

²⁴ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonatori Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 125, sub vocea *copil de casă*.

²⁵ Maria Magdalena Székely, *Viața de copil într-o lume de adulți (Moldova secolului al XVII-lea)*, în *SMIM*, nr. XXXII, 2014, p. 290-294.

²⁶ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, X, București, 1938, p. 271, nr. 181.

²⁷ Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 76.

²⁸ Idem, *Doamna Elina a Țerii Românești ca patroană literară*, în „Academia Română. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom. XIII, mem. 2, 1932, p. 57-68.

soartă. Spre exemplu, chiar și cei bogați își trimit copiii în casele altora, primind la rândul lor alți copii. Întrebați de motivul acestei severități, ei au răspuns că au făcut-o pentru ca ei [...] să învețe maniere. Dacă englezii și-ar da copiii de acasă pentru a deprinde bune maniere și virtuți și i-ar primi înapoi la sfârșitul uceniciei, ei ar putea fi scuzați. Dar copiii nu se întorc niciodată, căci fetele sunt logodite de către părinți, iar băieții se căsătoreau și repede asistați nu de părinți, ci de patroni²⁹.”

Se cunosc mărturii ale călătorilor străini conform cărora boierii își trimiteau fii în Polonia ca să învețe gramatică, sintaxă și poetică. Astfel de cursuri au urmat fiul marelui vornic Nestor Ureche, cronicarul Grigore Ureche precum și fiul hatmanului Costin, cărturarul Miron Costin. Probabil că în Moldova, ca și în țările din apusul Europei, în secolul al XVII-lea, modelul nobilului de altădată, preocupat doar de vânatoare, război și, eventual, de jocuri, începuse să nu mai fie viabil. Venise rândul unei generații noi, care trebuia să dețină „instrumentele culturale și valorile aristocratice”, necesare atât în conducerea propriei gospodării cât și la guvernarea statului³⁰.

Deosebitele fiice ale lui Vasile Lupu, Maria, fiica cea mare și Ruxandra și-au impresionat contemporanii prin educația aleasă precum și stăpânirea limbilor greacă și latină, de la ele păstrându-se acte și scrisori³¹. Paul de Alep, mărturisea cu admirație despre acestea că „știu patru limbi: româna, greacă, turcă și rusă”³².

De asemenea, nu există doar copiii săraci asupra cărora trebuie să ne oprim cercetarea. Ideea accesului liber la instrucție, perpetuat și în cazul educației superioare, practic, este greu de acceptat: „în al doilea an al domniei sale prin mijlocirea patriarhului Ierusalimului Hrisant, (...) acest domn a întemeiat la Iași, școli, pe cheltuiala sa, ca să învețe gratuit limbile elinească, grecească și moldovenească nu numai copiii oamenilor săraci, care nu puteau plăti dascăl, dar și copiii boierilor și celor mari și celor mici, încă și din țări streine veneau aici”³³.

Analizând cele spuse, putem deduce că exista un învățământ permis și gratuit, pentru copiii păturilor de jos ale societății. Însă și aici, există o excepție: școala lui Neculai Mavrocordat, nu era accesibilă fiilor de țărani, mai ales în ciclul superior. Pentru micii, naivii și devotații școleri se rezervau altfel de școli, înființate în 1749, de mitropolitul Nichifor al Moldovei pe lângă Bisericile Sf. Neculai, Sf. Vineri și Sf. Sava din Iași³⁴.

Este important să precizăm faptul că, mitropolitul a făcut referire și la copiii străinilor, așezați în capitala Moldovei. Dintre aceștia „copiii prostimii de la trei ani în sus”, care nu vor putea fi folosiți la lucru și „care nu vor fi de hrană”, vor învăța carte, limitându-se la învățăturile creștinești. În contrast, copiii de mazili, de negustori și ai altor bresle de frunte, aveau dreptul să zăbovească la învățătură timp de 9 ani iar cei de preoți până la 17 ani și mai mult³⁵.

Cercetarea nu se poate opri aici căci, în întărirea celor spuse, apar noi mărturii. Așadar, la școala lui Grigore Alexandru Ghica, reorganizată în 1775, li se permitea să studieze doar

²⁹ www.historytoday.ro

³⁰ Dominique Julia, *L'enfance aux debuts de l'époque moderne*, în vol. *Histoire de l'enfance en Occident, du XVIII-e siècle à nos jours*, I, Seuil, 1998, p. 351-352.

³¹ Constantin Șerban, *Vasile Lupu, Domn al Moldovei (1634-1653)*, Editura Academiei, București, 1991, p. 33.

³² *Călători străini*, vol. VI, p. 307.

³³ Ion Toderașcu, *Academia domnească din Iași*, în *Istoria Universității din Iași*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2010, p. 83-85.

³⁴ Constantin Cihodaru, *Învățământul în Moldova în sec. XV-XVIII. Școala domnească din Iași*. Extras din *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. I, București, 1960, p. 22-23.

³⁵ *Ibidem*, p. 24.

fiilor de boieri „ce se aflau în lipsă” ori ai urmașilor de boieri „ce se zic mazili ori streini săraci”. Accesul în această școală era interzis fiilor de țărani, care aveau responsabilitatea de a lucra pământul și a se îndeletnici cu păstoria. Cât despre copii negustorilor, aceștia puteau frecventa doar cursurile inferioare de gramatică³⁶.

Observăm cu oarecare tristețe și mâhnire, stricta diferențiere a claselor sociale. Cei care se vor simți afectați vor fi, în primul rând, micuții. Iată că, nici măcar educația sau însușirea cunoștințelor, nu era convenită tuturor. Atunci, copil fiind, erai inițial evaluat după poziția socială și renumele familiei și ulterior după capacitățile intelectuale. Dar câte nedreptăți și abuzuri, discriminări și limitări, nu vor mai suporta copiii?

În epoca medievală, existau mai multe școli evreiești însă aveau un caracter total religios. Evreii, au manifestat un interes deosebit, pentru cunoaștere și învățarea copilului de mic, a religiei mozaice și a tradițiilor. Primele școli evreiești, care au definit comunitatea, au fost sinagogile, unde copiii învățau să citească, Tora³⁷.

Astfel, copiii începeau să învețe de la patru ani în sus rămânând la heider, așa cum era intitulată școala confesională elementară. Heiderul, era un fel de grădiniță cu program prelungit, până seara, timp de doi ani. Aici, copiii ce proveneau din medii modeste, învățau alfabetul ebraic și citirea rugăciunilor³⁸.

În lumea despre care se spunea că e presărată cu superstiții și frici de tot felul existau și copii orfani, căci bărbaților li se întâmpla să și moară, uneori³⁹. Astfel, rolul suprem în familie, de cap și stâlp al acesteia îi revenea femeii, mamei îndeosebi, ea răspunde de soarta copiilor și a țării, de la caz la caz. Totodată, atât în epoca medievală cât și în zilele noastre remarcăm deseori cazuri de odrasle răzgâiate și răsfățate care nu conștientizau valoarea științei de carte. Dregători precum Nestor Ureche și Isac Balica scriau despre Vasile Lozonschi, fiul lui Gheorghe, pârcaș de Hotin și frate al doamnei Elisabeta Movilă, că avea o „creștere rea” și că era „dezmățat”, că, „din anii tinereții sale, n-a fost nicăieri la învățătură, ci a stat numai pe lângă părinții săi în alintare, din care pricină n-a avut înaintea ochilor frică de Dumnezeu, nici pe părinții săi nu i-a respectat și, fără a sluji nimănui, a trăit după voia sa”⁴⁰. Iată că și Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu 153 și fiii lui Antonie vodă Rușeț fuseseră și ei dezmiardați în pruncie.

„Letopisețul Cantacuzinesc”, istorisește un astfel de exemplu edificator, în care domnia lui Petru cel Tânăr este tutelată de energetică sa mama, Doamna Chiajna⁴¹. Acest lucru se datorează faptului că în urma morții lui Mihai Ciobanu, fiul său avea doar doisprezece ani. Petru cel Tânăr, a domnit astfel, asistat de mama sa, pe care scriitorii au numit-o „ambicioasa însetată de sânge”, opt ani și opt luni. Încă un caz asemănător, este și cel al Doamnei Ruxandra, „cea cu minte de bărbat, cu suflet mare, împodobită de înțelepciune”, după cum ne relatează Azarie. Aceasta și-a asumat responsabilitatea unei domnii, care avea la vârf un tânăr imatur și ignorant, alături de care a „stăpânit” doi ani și nouă luni, deoarece la numai treizeci și doi de ani a survenit decesul.

Preagrăitor este și cazul lui Ludovic al XIV-lea, aparținând lumii occidentale de

³⁶ *Ibidem*, p. 25.

³⁷ Harry Kuller, *O istorie a evreilor din România în date*, Editura Hasefer, București, 2000, p. 75.

³⁸ Victor Neuman, *Istoria evreilor din România. Studii documentare și teoretice*, Editura Amaranim, Timișoara, 1996, p. 57-59.

³⁹ Violeta Barbu, *op. cit.*, p. 52-53.

⁴⁰ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, 1983, p. 64, nr. 29.

⁴¹ Violeta Barbu, *op. cit.*, p. 485-487.

această dată, care nu a fost de fapt, decât un copil, pe tronul regal. Acesta, la vârsta crudă de patru ani, devine urmașul lui Ludovic al XIII-lea, regele Franței. Băiatul se va afla însă, până în 1661, sub regența reginei-mamă, Ana de Austria⁴².

Totodată, situația tragică în care numeroși copii își pierdeau părinții, în condiții nedrepte, a determinat reglementarea juridică, a aspectului privind, minorii orfani. Aceștia erau, fie uciși de molime, de sabie sau de focul pus de turci, de tătari sau luați robi⁴³. Glava 287 din 1652, stipula faptul că inițial, de creșterea lor se va ocupa un ispravnic:

„cel ce se dă și se pune de iaste ispravnic copiilor mici, ce să zice carele nu iaste pre leage în vârsta lui deplin. De va muri neștine și-i vor rămâne copii mici necrescuți și ispravnic lor nu va lăsa, atunce se dau lor ispravnici de la domn. De va muri o muiare, încă viu fiind bărbatul ei, iaste volnică să puie și să lase ispravnic fiu-său”.

Problemele referitoare la necesitățile copiilor orfani, săraci sau scăpătați sunt reglementate de către Alexandru Ipsilanti în 1776, în hrisovul din 12 iulie, respectând întocmai ceea ce spunea: „purtarea de grijă a copiilor celor ce rămân sărmani de părinți (...) o deosebită datorie a noastră”. În acest context, se urmărea de către instituția domniei ocrotirea moștenirii minorilor și posibilitatea exercitării unui control asupra acesteia, în timp, pentru realizarea unei contabilități obiective⁴⁴.

Minorii, care în urmă decesului părinților, aveau resurse pecuniare considerabile, beneficiau ca și în zilele noastre de instituirea unei tutele. Însă pentru cei lipsiți total de venituri sau pentru cei abandonăți, care erau imposibil de susținut doar din Cutia Milei, domnul decidea înființarea unui „orfanotrofion”⁴⁵. Asupra acestuia își impuneau autoritatea boierii epitropi de obște.

În virtutea acestui gest, ce evidențiază doar simpla dorința religioasă, se vor acorda două mănăstiri neînchinat spre folosința copiilor. Așadar, băieții vor conviețui la Mănăstirea domniței Bălașa, iar fetele la Mănăstirea Tuturor Sfinților, ctitoria lui Antim Ivireanul.

Astfel, este respectată inclusiv dorința ctitorilor care au hotărât de la bun început ca lăcașurile „să păzească în oareșicare chip o orânduială de milostenie”⁴⁶. Există chiar și excepții de la regulă atunci când Dumnezeu hărăzește o căsătorie, prilej cu care este prevăzut „să se dea unei fete sărace, carea va vrea să se mărite, atunce la nunta ei, taleri cincisprezece”⁴⁷.

Această Orfanotrofie era guvernată de reguli stricte. La adăpostul ei erau găzduiți doar copii cu vârste de până la șapte ani, iar cei mai mari nu puteau fi primiți. Durata șederii lor acolo era de asemenea limitată, doar până la vârsta de zece, unsprezece ani băieții, respectiv doisprezece ani, fetele. După această vârstă, se considera că erau responsabili și trebuiau să își asume greutățile vieții, după datini și obiceiuri⁴⁸.

Pe lângă instituția ispravniciei, adică a tutelei, „Îndreptarea Legii”, vorbește despre o altă instituție trecătoare, cea a emancipării. Trecerea de la adolescență la prima tinerețe, figurează la 1652, ca vârstă propice contractării unei căsătorii⁴⁹.

⁴² *Cronica Ilustrată a Omenirii. De la omul primitiv până în zilele noastre*, vol. 6, *Din Evul Mediu în Epoca Modernă (1204-1648)*, traducere din limba germană Valentina Georgescu, Harieta Ciurcă, Editura Litera, București, 2011, p. 354.

⁴³ Adrian Majuru, *op. cit.*, p. 226-227.

⁴⁴ Ligia Livadă-Cadeschi, *op. cit.*, p. 215.

⁴⁵ Aici cu sensul de *orfelinat sau casă de ajutor* pentru copiii singuri pe lume.

⁴⁶ *Eadem*, p. 217.

⁴⁷ Antim Ivireanul, *Așezământul Mănăstirii Antim*, în *Opere*, Editura G. Ștrempel, București, 1972, p. 332.

⁴⁸ Ligia Livadă-Cadeschi, *op. cit.*, p. 218-219.

⁴⁹ Adrian Majuru, *op. cit.*, p. 247-249.

Astfel, deși nunta era făcută între 14 și 16 ani, tinerii căsătoriți, nu beneficiau grație acestui lucru, de apelativul de adult. Emanciparea nu era sinonimă cu majoratul, care se obținea de drept, la vârsta de 21 de ani. Respectând, deci, cutuma și norma „blagoslovită este vremea lognei și a nuntei când iaste bărbatul de 14 ani și muiarea de 12 ani. Iară de se vor face logodnele mai înainte de aceste vârste, acestea nice sunt, nice se chiamă adevărite⁵⁰”.

Instituția domniei se ocupă, în cele de pe urmă, de înzestrarea la căsătorie a fetelor sărace precum și a celor părăsite de tații lor, rămase orfane în condiții mai speciale. Constituie exemple cazurile fetelor spătarului Vasile, Ioana și Vilae, dar și a lui Radul neguțătorul, toate fiind „înnobilate” de Matei Basarab.

Astfel, puteam preciza faptul că, la orfelinat intrau „cuconii și ieșeau tinerii”, căci „cucon se chemă până la șaptelea an de vârstă; tânăr (...) de la dzeace ai și giumătate până la 14 ai, parte bărbătescă, iară parte fămăiască de la 9 ai și giumătate până la 12 ai”⁵¹.

BIBLIOGRAPHY

Andreescu, I., Constantin, *Învățământul în Moldova până la începutul secolului XIX*, în *Istoricul Liceului Național din Iași*, în vol. *De la Academia Mihăileană la Liceul Național. 100 de ani (1835-1935)*, editura Institutului de Arte Grafice, Iași, 1936.

Idem, *Învățământul în Moldova în secolul XIX până la 1835*, în volumul *De la Academia Mihăileană la Liceul Național. 100 de ani (1835-1935)* Iași, 1936.

Barbu, Violeta, *De bono coniugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*, Editura Meridiane, București, 2003.

Idem, Florina Manuela Constantin, Constanța Vintilă- Ghitulescu, Gheorghe Lazăr, Andreea-Roxana Iancu, *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, Editura Intitul Cultural Român, București, 2007.

Bălan, Teodor, *Familia Onciul. Studii și documente*, Cernăuți, 1927.

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura Gheorghe Guțu, București, 1973.

Carte Românească de învățătură, ediție critică de Andrei Rădulescu și colaboratorii, București, 1961.

Cihodaru, Constantin, *Învățământul în Moldova în sec. XV-XVIII. Școala domnească din Iași. Extras din Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. I, București, 1960.

Corfus, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, 1983.

⁵⁰ *Îndreptarea legii (1652)*, op. cit., gl. 173 și 198, p. 174-195.

⁵¹ *Carte Românească de învățătură*, ediție critică de Andrei Rădulescu și colaboratorii, București, 1961, gl. 53, alin. 4, p.163.

Cronica Ilustrată a Omenirii. De la omul primitiv până în zilele noastre, vol. 6, *Din Evul Mediu în Epoca Modernă (1204-1648)*, traducere din limba germană Valentina Georgescu, Harieta Ciurcă, Editura Litera, București, 2011.

Dominique, Julia, *L'enfance aux debuts de l'époque moderne*, în vol. *Histoire de l'enfance en Occident, du XVIII-e siècle à nos jours*, I, Seuil, 1998.

Ghibănescu, Gheorghe, *Surete și izvoade*, vol. XIV, nr. XXVIII.

Gorovei, S. Ștefan, *Cărturari insuficienți cunoscuți (de la hotarul veacurilor XVII-XVIII)*, în vol. *Un veac de aur în Moldova (1643-1743)*, Chișinău-București, 1996.

Iliescu (căs. Chelcu), Cătălina-Elena, *Cultura română în Moldova la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iași, 2009.

Instituții feudale din Țările Române. Dicționar, coordonatori Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988.

Iorga, Nicolae, *Documente românești din arhivele Bistriței*, I, p. 54, nr. LXX; **Hurmuzaki-Iorga**, XV/2, p. 1009, nr. MDCCCCVI.

Idem, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Editura Humanitas, București, 1992.

Idem, *Doamna Elina a Țerii Românești ca patroană literară*, în „Academia Română. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom. XIII, mem. 2, 1932.

Ivireanul, Antim, *Așezământul Mânăstirii Antim*, în *Opere*, Editura G. Ștrempel, București, 1972.

King, L. Margaret, *The School of Infancy: The Emergence of Mother as Teacher in Early Modern Times*, în vol. *The Renaissance in the Streets, Schools, and Studies. Essays in Honour of Paul F. Grendler*, edited by Konrad Eisenbichler and Nicholas Terpstra, Toronto, 2008.

Kuller, Harry, *O istorie a evreilor din România în date*, Editura Hasefer, București, 2000.

Livadă-Cadeschi, Ligia, *De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea*, Editura Nemira, București, 2001.

Neuman, Victor, *Istoria evreilor din România. Studii documentare și teoretice*, editura Amaranim, Timișoara, 1996.

Panaiteșcu, P. P., *Petru Movilă*. Studii, ediție îngrijită, postfață, note și comentarii de Ștefan Sorin Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, 1996.

Solcan, Șarolta, *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*, Editura Universității din București, 2005.

Székely, Maria-Magdalena, *Moldova lui Dimitrie Cantemir și Descrierea ei*, în vol. *Dimitrie Cantemir. Perspective interdisciplinare*, coordonator Bogdan Crețu, Iași, 2012.

Idem, *Viața de copil într-o lume de adulți (Moldova secolului al XVII-lea)*, în **SMIM**, nr. XXXII, 2014.

Șerban, Constantin, *Vasile Lupu, Domn al Moldovei (1634-1653)*, Editura Academiei, București, 1991.

Toderașcu, Ion, *De la Colegiul Vasilian la Academia Mihăileană*. Extras din *Istoria Universității din Iași*, redactori responsabili Gh. Platon, V. Cristian, editura Junimea, Iași, 1985.

Idem, *Academia domnească din Iași*, în *Istoria Universității din Iași*, editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2010.

Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, X, București, 1938.

Zamfirescu, D.,G. Mihăilă, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, București, 1970, p. 25-30; Studiu introductiv, *Învățăturile lui Neagoe Basarab Voevod către fiul său Teodosie Voevodă*, Fundația Culturală Regală Principele Carol, 1938, 2007.